

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені
К. Д. УШИНСЬКОГО»

ЛЮБЧЕНКО ІННА ІВАНІВНА

УДК 159.955:372(043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ
У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, доцент

КОЧУБЕЙ ТЕТЯНА ДМИТРІВНА,

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
проректор з науково-педагогічної роботи, професор
кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та
історії педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

СТЕПАНОВА ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА,

Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
завідувач кафедри дошкільної освіти і соціального
розвитку особистості,
декан факультету розвитку дитини

кандидат педагогічних наук, професор

ПОНІМАНСЬКА ТАМАРА ІЛЛІВНА,

Рівненський державний гуманітарний університет,
проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри педагогіки і психології
(дошкільної)

Захист відбудеться «1» жовтня 2014 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.04 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «30» серпня 2014 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

І. О. Татарина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення підростаючому поколінню можливості самореалізуватися, створенням умов для формування активної, відповідальної, творчо мислячої особистості, здатної до самоосвіти та саморозвитку; забезпеченням умов для реалізації та самореалізації сутнісних сил дитини у різних видах її діяльності, розвитку її логічного мислення. Підтвердженням цього є й основні напрями розвитку освіти, що визначені „Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки”, Базовим компонентом дошкільної освіти, Законом України „Про дошкільну освіту”.

Питання розвитку мислення завжди перебувало в центрі уваги психологів (О. М. Леонт'єв, А. О. Смирнов, Д. Б. Ельконін, П. П. Блонський, А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, О. К. Дубосавицький, Б. М. Кедров, Я. А. Пономар'єв, С. Л. Рубінштейн) і педагогів (Л. В. Занков, Г. С. Костюк, І. Я. Лернер, В. Ф. Паламарчук, М. Н. Скаткін, В. О. Сухомлинський та ін.).

Педагогічні аспекти проблеми формування логічного мислення у дітей висвітлено в низці досліджень (І. Л. Арістова, Д. В. Вількеєв, Л. П. Доблаєв, І. Я. Лернер, Р. В. Павелків, О. В. Проскура, П. І. Підкасистий, І. Н. Федоренко). Закономірності розвитку логічного мислення вивчалися Д. П. Горським, М. І. Каринським, І. М. Кондаковим, Т. Д. Кочубей, В. М. Мельниковим, Л. В. Рутковським, О. Ф. Серебрянниковим, М. С. Строговичем та ін.

Пошуку шляхів розвитку логічного мислення дітей, вивченню впливу особливостей організації навчально-пізнавальної діяльності на формування логічних умінь присвячені кандидатські дисертації Н. Г. Мартинюк, О. І. Федоренко, В. Ф. Курбейло, В. Н. Осинської, Л. І. Воробйової, Т. С. Михайлович, Г. Ю. Лаврешиної та ін. Окремі аспекти розвитку логічного мислення у дошкільному віці досліджували А. М. Богуш, Л. В. Артемова, Т. І. Поніманська, Т. М. Степанова, Т. Г. Жаровцева, І. А. Княжева та ін.

Незважаючи на наукові напрацювання із проблеми формування логічного мислення, залишаються недостатньо вивченими педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників; не розроблено методики розвитку логічного мислення у дітей 5–6-го років життя.

Зазначене дозволяє стверджувати, що в педагогічній практиці наявна низка суперечностей між:

- необхідністю розвитку логічного мислення у дітей шостого року життя та відсутністю методичного супроводу щодо його розвитку;
- реалізацією принципів індивідуалізації і диференціації в мисленнєвому розвитку дітей і відсутністю різнорівневих програм щодо розвитку логічного мислення у дітей.

Педагогічна значущість та недостатня розробленість проблеми розвитку логічного мислення у старших дошкільників зумовили вибір теми дисертаційного дослідження

«Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових робіт лабораторії «Дошкільна освіта: сутність, перспективи розвитку у XXI столітті» кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Тема дисертації затверджена вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 7 від 25.02.2008 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 25.03.2008 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку логічного мислення у старших дошкільників у дошкільному навчальному закладі.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність і структуру поняття «розвиток логічного мислення у старших дошкільників»; уточнити поняття «розумові операції».

2. Виявити критерії, показники та схарактеризувати рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

3. Визначити та обґрунтувати педагогічні умови ефективного розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методику розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Об'єкт дослідження – навчально-пізнавальна діяльність старших дошкільників у дошкільному навчальному закладі.

Предмет дослідження – експериментальна методика розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Гіпотеза дослідження. Розвиток логічного мислення у старших дошкільників буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: взаємозв'язок пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей; наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення дітей; занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність.

Для вирішення поставлених завдань та перевірки гіпотези було задіяно комплекс взаємодіючих **методів дослідження:** з метою обґрунтування змісту поняття «розвиток логічного мислення у старших дошкільників», визначення його структури, критеріїв, показників, педагогічних умов розвитку у старших дошкільників логічного мислення, уточнення понятійного апарату дослідження використано метод аналізу й узагальнення наукових даних філософської, психолого-педагогічної і методичної літератури; визначення рівнів розвитку досліджуваного явища у старших дошкільників, особливостей впливу педагогів і батьків на процес розвитку у старших дошкільників логічного мислення відбувалося методами спостереження, бесіди, анкетування, вивчення планів навчально-виховної роботи вихователів дошкільних навчальних закладів; з метою визначення

ефективності педагогічних умов розвитку логічного мислення у старших дошкільників задіяно метод педагогічного експерименту; для виявлення достовірності експериментальної методики, кількісного та якісного аналізу отриманих даних застосовувалися методи математичної статистики.

Базою дослідження виступили: дошкільні навчальні заклади №№ 9, 30 (м. Умань Черкаської обл.), № 10 (м. Ладижин Вінницької області), «Барвінок» (с. Мошурів Тальнівського р-ну Черкаської області); «Сонечко» (с. Вершино-Кам'янка Новгородківського р-ну Кіровоградської області), навчально-виховний комплекс с. Доброводи Уманського р-ну Черкаської області. На різних етапах дослідження експериментальною роботою було охоплено 627 осіб, у тому числі 300 дітей старшого дошкільного віку, 175 батьків, 152 вихователя.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що **вперше** науково обґрунтовано педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників (взаємозв'язок пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей; наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення дітей; занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність); визначено зміст поняття «розвиток логічного мислення у старших дошкільників» (процес формування логічних прийомів мислення в пізнавальній діяльності старших дошкільників для активного здобування ними знань, умінь застосовувати їх у творчому перетворенні дійсності; розвиток у них таких якостей, як умінь виділяти суть питання (висловлення), відмежовувати неістотні деталі (абстрагування), переходити від конкретної ситуації до схематичної (створювати відповідну модель), виокремлювати із загального твердження часткове, доходити логічних висновків з посилянь та застосовувати їх); визначено критерії (гносеологічний, конструктивний, мовленнєво-мисленнєвий, оцінно-рефлексивний) і показники розвиненості логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку; схарактеризовано рівні (достатній, вище задовільного, задовільний, низький) розвитку логічного мислення у старших дошкільників; розроблено експериментальну модель, що містить такі етапи: інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, креативно-дослідницький, оцінно-рефлексивний, форми та методи роботи з реалізації педагогічних умов розвитку логічного мислення дітей старшого дошкільного віку (інтегровані заняття, дидактичні ігри та вправи, розваги, свята, трудова діяльність тощо); *уточнено* поняття «розумові операції»; *подальшого розвитку набула* теорія і методика навчально-пізнавальної діяльності старших дошкільників у дошкільному навчальному закладі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці діагностичної та експериментальної методик розвитку логічного мислення у старших дошкільників; системи ігор та логічних вправ, навчально-методичного посібника «Розвиток логічного мислення у старших дошкільників» для вихователів дошкільних навчальних закладів та студентів вищих навчальних педагогічних закладів України. Результати дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів; у підготовці майбутніх педагогічних кадрів для системи дошкільної освіти у

змісті курсів «Дошкільна педагогіка», «Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень», «Дошкільна лінгводидактика» тощо; у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки вихователів дошкільних навчальних закладів; у розробці програм виховання дітей дошкільного віку і підготовці методичних посібників.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів № 9 «Дубок» (м. Умань, Черкаської обл.), (акт про впровадження № 125 від 30.08.2012 р.); № 30 (м. Умань, Черкаської обл.), (акт про впровадження № 24 від 17.09.2013 р.); № 1 «Росинка» (м. Ладижин, Вінницької обл.) (акт про впровадження № 49 від 17.07.2014 р.); «Барвінок» (с. Мошурів Тальнівського району Черкаської обл.) (акт про впровадження № 4 від 17.02.2014 р.); «Сонечко» (с. Вершино-Кам'янка Новгородківського р-ну Кіровоградської обл.), (акт про впровадження № 109 від 30.10.2012 р.); навчально-виховного комплексу с. Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл. (акт про впровадження № 286 від 23.12.2013 р.)

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися на наукових та науково-практичних конференціях різного рангу, зокрема *міжнародних* «Актуальні питання сучасної науки» (2010 р., м. Таганрог (Росія)), «Парадигми сучасної науки» (2011 р., м. Караганда (Росія)), «Сучасні тенденції використання дидактичних ідей Яна Амоса Коменського» (2012 р., м. Умань), «Дитинство і сучасний світ: питання теорії і практики» (2012 р., м. Умань), «Ефективні інструменти сучасних наук – 2013» (2013 р., м. Прага (Чехія)), «Актуальні досягнення європейської науки – 2013» (2013 р., м. Софія (Болгарія)); *всеукраїнських* «Психолого-педагогічні проблеми сільської школи» (2009 р., м. Умань), «Пріоритети нової особистісно-орієнтованої парадигми дошкільної освіти в Україні» (2010 р., м. Черкаси), «Наукові обрії – 2011» (2011 р., м. Миколаїв), «Образ дитини у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях» (2011 р., м. Харків), «Дитинство. Освіта. Соціум.» (2012 р., м. Київ), «Розвиток вітчизняного та зарубіжного дитячого руху: історія та сучасність» (2012 р., м. Умань), «Вплив навколишнього середовища на формування особистості» (2014 р., м. Умань); *міжвузівських*: «Наступність у навчально-виховній роботі суміжних ланок освіти: дошкільної та початкової» (2008 р., м. Умань), «Гуманне виховання як формуюча складова сучасного змісту освіти» (2012 р., м. Умань), «Здоров'язберігаючі основи формування майбутнього громадянина України» (2012 р., м. Умань), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (2012 р., м. Умань), «Інноваційна діяльність педагога в сучасному освітньому просторі» (2012 р., м. Умань), «Інноваційна діяльність в сучасному освітньому просторі» (2013 р., м. Умань); *регіональних*: «Диференційований підхід у здійсненні креативного розвитку дошкільників: досвід, проблеми, перспективи» (2010 р., м. Черкаси), «Організаційно-методологічні засади стимулювання професійного саморозвитку педагогічного працівника дошкільного навчального закладу» (2010 р., м. Черкаси), «Організаційно-методичні засади стимулювання професійного саморозвитку педагогічного працівника» (2012 р., м. Черкаси), «Актуальні проблеми корекційної педагогіки» (2013 р., м. Умань), «Використання творчої спадщини В. О. Сухомлинського в навчально-виховному процесі

ДНЗ та початкової школи» (2013 р., м. Умань), «Сучасні тенденції розвитку корекційної освіти в Україні» (2014 р., м. Умань), «Методичні аспекти інклюзивної педагогіки» (2014 р. м. Умань); *звітних* конференціях Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2010 – 2013 рр., м. Умань).

Публікації. Основний зміст дослідження викладено у 26 наукових публікаціях, із них: 8 – у фахових виданнях України, 3 – у зарубіжних виданнях (Росія), 14 – у збірках науково-практичних конференцій, 1 видання навчально-методичного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (353 найменування, із яких 4 – іноземною мовою). Загальний обсяг роботи – 312 сторінок, основний зміст дисертації викладено на 182 сторінках. Робота містить 15 таблиць, 10 рисунки, які обіймають 3 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи, розкрито наукову новизну і практичне значення, подано дані щодо апробації основних положень та впровадження результатів дисертаційного дослідження, загальну кількість публікацій і структуру роботи.

У **першому розділі «Теоретичні засади розвитку логічного мислення у старших дошкільників»** проаналізовано науковий фонд з досліджуваної проблеми; розглянуто особливості розвитку мислення у старших дошкільників; розкрито сутність і структуру поняття «розвиток логічного мислення»; уточнено поняття «розумові операції».

Виявлено, що проблема мислення досить широко досліджена як у вітчизняній (П. П. Блонський, А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, О. К. Тихоміров та ін.) так і в зарубіжній (Л. М. Веккер, Дж. С. Бруннер, Д. Дьон, Ж. Піаже, В. Штерн та ін.) психології, окремі питання розвитку логічного мислення у дошкільному віці досліджували А. М. Богуш, Л. В. Артемова, Т. І. Поніманська, Т. М. Степанова, Т. Г. Жаровцева, І. А. Княжева та ін.

Зауважимо, що формування особистості дитини, навчання її творчо мислити, виховання активного ставлення до здобуття знань, розвиток її інтелектуальних і творчих здібностей, логічного мислення – завдання, важливість яких визначаються вимогами часу.

Встановлено, що мислення належить до числа найскладніших наукових проблем, над якими працювали і працюють педагоги, психологи, філософи, культурологи, кібернетики, досліджуючи індивідуальні особливості мислення, джерела його активізації та функціонування, розвиток, активізацію, визначення сутнісних механізмів і методів діагностики тощо.

За О. К. Тихоміровим, мислення є активним пізнавальним процесом, у ході якого, шляхом міркування, формуються нові поняття і судження, виявляються нові зв'язки, відношення і властивості об'єктів і явищ, необхідні для більш успішної оцінки ситуації і

досягнення кінцевого результату. Мислення виконує підготовчу аналітико-синтетичну діяльність, мобілізує практичну активність і відбувається за законами, загальними для всіх людей, водночас на процес мислення впливають вікові та індивідуальні особливості людини.

Виявлено, що мислення – це вищий пізнавальний процес, що є породженням нового знання, активною формою творчого відображення і перетворення людиною дійсності, особливість якого полягає у виявленні суттєвих, необхідних зв'язків, що ґрунтуються на реальних залежностях (закономірностях), відокремивши їх від випадкових збігань. Мислення стимулюється запитаннями, на яке людина може відповісти, сприймаючи певні об'єкти чи уявляючи їх, тобто, починається там, де виявляється недостатнім, або безсилим чуттєве пізнання. Мислити – означає виявляти певні зв'язки і відношення. З'ясовано, що мислення людини характеризується єдністю усвідомленого і несвідомого. Мислення є складником й особливим об'єктом самосвідомості особистості, до структури якого входять розуміння себе як суб'єкта мислення, диференціація «своїх» і «чужих» думок, усвідомлення ще не вирішеної проблеми та свого ставлення до проблеми. Онтогенетичний розвиток мислення здійснюється в ході предметної діяльності, спілкування і засвоєння суспільного досвіду. До найістотніших ознак мислення відносять самостійність, гнучкість, глибину, об'ємність, швидкість, критичність та ін. (В. І. Жигір).

Залежно від характеру і змісту завдань мислення класифікують: за формою відображення дійсності: наочно-дієве, наочно-образне і словесно-логічне (абстрактне) мислення; за характером проблем, що розв'язуються; практичне і теоретичне; за ступенем новизни одержаного продукту: творче і репродуктивне; за розгорнутістю в часі: інтуїтивне і дискурсивне; за впливом на емоційну сферу: позитивне і негативне.

Дослідники процесу мислення одностайні в тому, що мислення нерозривно пов'язане з мовою і мовленням (А. М. Богуш, Б. Ф. Босв, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін та ін.), які є і знаряддям формування, способом існування думки та передання її іншим.

У ході дослідження враховано такі положення вчених (Л. С. Виготський, І. П. Павлов, П. П. Блонський): процеси мислення і мовлення становлять складну єдність; мислення дорослої людини має узагальнений характер; мислення характеризується проблемністю, пошуком зв'язків у кожному конкретному випадку, в кожному явищі, що є об'єктом пізнання; мислення – стрижень будь-якої розумової діяльності людини; процес мислення здійснюється на основі вже набутого людиною досвіду, наявних уявлень, понять, умінь і прийомів розумової діяльності; мислення може здійснюватися на рівні практичних дій або на рівні оперування словами; процес мислення невіддільний від діяльності особистості.

З'ясовано, що феномен «мислення» включає в себе поняття «логічне мислення». Мислення формується і розвивається протягом дошкільного дитинства під впливом умов життя і виховання. Основними завданнями ДНЗ з розвитку мислення дітей є активізація і стимулювання наочно-дієвого мислення, подальший розвиток наочно-образного і словесно-логічного мислення засобами мови і мовлення для розв'язання інтелектуальних

завдань, засвоєння наукових понять. Старші дошкільники здатні оволодіти на елементарному рівні такими способами логічного мислення, як порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація і змістове співвідношення.

Виявлено, що розумові операції є одним із способів інтелектуальної діяльності, за допомогою якого дитина буде вирішувати ті чи ті завдання. Спеціальне навчання щодо розвитку логічного мислення дітей, впливає і на розвиток окремих розумових операцій – порівняння, класифікації, узагальнення і хід розумового процесу в цілому (Н. З. Дьяченко, Г. І. Ліпкіна, У. В. Ульяновка).

З'ясовано, що логічне мислення формується на основі наочно-образного і є вищою стадією мислення взагалі, досягнення якої є довготривалим і складним процесом, оскільки повноцінний розвиток логічного мислення вимагає не лише високої розумової активності, але й передбачає наявність у людини певної суми знань про спільні і суттєві ознаки предметів та явищ довколишнього світу.

Розвиток логічного мислення у старших дошкільників розуміємо як процес формування логічних прийомів мислення в пізнавальній діяльності старших дошкільників для активного здобування ними знань, умінь застосовувати їх у творчому перетворенні дійсності; становлення у них таких якостей, як умінь виділяти суть питання (висловлення), відмежовувати неістотні деталі (абстрагування), переходити від конкретної ситуації до схематичної (створювати відповідну модель), виокремлювати із загального твердження часткове, доходити логічних висновків з посилянь та застосовувати їх.

У другому розділі «Експериментальна перевірка педагогічних умов розвитку логічного мислення у старших дошкільників» описано організацію експериментального дослідження; виявлено критерії, показники та схарактеризовано рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників; обґрунтовано педагогічні умови ефективного розвитку логічного мислення у старших дошкільників; розроблено модель і експериментальну методику реалізації педагогічних умов розвитку логічного мислення у старших дошкільників, подано порівняльні результати рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників на констатувальному і формуальному етапах експерименту.

Було визначено критерії і показники розвитку логічного мислення у старших дошкільників: *гносеологічний критерій* (показники: наявність розумових операцій – зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація); *конструктивний* (показники: наявність розумових операцій – спостережливість, планування, абстрагування, конкретизація); *мовленнєво-мисленнєвий* (показники: умінь складати розповіді-планування, розповіді-міркування, розповіді-порівняння, розповіді-доведення); *оцінно-рефлексивний* (показники: наявність розумових операцій аналізу, синтезу, узагальнення). На основі вищезазначених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні розвитку логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку (достатній, вище задовільного, задовільний, низький).

Достатній рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників. У старших дошкільників цього рівня сформована позитивна мотивація на навчання, підкріплена

стійким інтересом до цінностей пізнавальної діяльності; спостерігається постійне прагнення до самовдосконалення, самовираження; вони відповідально ставляться до виконання завдань, пов'язаних із формуванням логічного мислення. Діти виявляють загальні інтелектуальні здібності, а також творчу ініціативу та активність у процесі діяльності, пов'язаної з формуванням логічного мислення; вони без труднощів оперують логічними операціями, встановлюють логічні закономірності, виявляють пізнавальну активність, застосовують на практиці логічні прийоми, організовують дидактичні ігри. Діти цього рівня мають розвинені комунікативні здібності; вміють планувати й організовувати колективну і свою ігрову діяльність, спрямовану на виявлення логічного мислення; відрізняються умінням швидко й легко налагоджувати доброзичливі стосунки з дітьми, мають стійку схильність до самоаналізу та самооцінки своїх мовленнєвих якостей; адекватно оцінюють досягнуті результати, вміють виявляти й виправляти допущені помилки.

Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення характерний для старших дошкільників із переважною позитивною мотивацією на навчання; вони здебільшого усвідомлюють важливість самовдосконалення й самовираження в ігровій та навчальній діяльності. Водночас діти цього рівня не завжди ставляться з відповідальністю до виконання завдань. У них розвинені загальні інтелектуальні здібності; хоча прояви творчої ініціативи потребують додаткового стимулювання. Вміння, пов'язані із здійсненням логічних операцій та визначенням логічних закономірностей здебільшого сформовані. Водночас застосування на практиці логічних прийомів і дидактичних ігор подекуди потребує допомоги з боку вихователів. Діти мають достатньо розвинені комунікативні здібності, проявляють доброзичливе ставлення до інших дітей, проте подекуди у них виникають труднощі під час планування й організації своєї діяльності, спрямованої на формування логічного мислення. Діти цього рівня здебільшого адекватно аналізують та оцінюють досягнуті результати, водночас не завжди можуть виправити допущені помилки під час формування логічного мислення.

Задовільний рівень розвитку логічного мислення притаманний старшим дошкільникам, мотивованим на навчання; проте інтерес до цінностей пізнавальної діяльності у них має епізодичний характер; вони спрямовані на діяльність, але їхні бажання мінливі і здебільшого залежать від обставин; діти не завжди прагнуть до самовдосконалення, самовираження; до виконання завдань ставляться не завжди відповідально, у них не чітко виражені прояви загальних інтелектуальних здібностей - творчої ініціативи й активності; вони демонструють поверхові знання щодо здійснення логічних операцій та визначення логічних закономірностей; у них спостерігаються труднощі під час застосування на практиці логічних прийомів і дидактичних ігор; здобувають нові знання лише з необхідності. Діти цього рівня здебільшого намагаються діяти наодинці, не зацікавлені в розвитку своїх комунікативних здібностей; відчувають труднощі в організації колективної ігрової діяльності; планування й організацію своєї пізнавальної діяльності здійснюють під контролем інших; стосунки з дітьми, які їх

оточують, мають нестійкий характер, подекуди виявляється байдужість. Самоаналіз та самооцінка особистісних якостей є необ'єктивними, завищеними; в оцінці досягнутих результатів припускаються помилок; не володіють навичками виявлення й виправлення допущених помилок.

Низький рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників характеризується їхньою пасивністю в навчанні; не виявляють інтересу до цінностей педагогічної діяльності; вони не спрямовані на пізнавальну діяльність; не зацікавлені в самовдосконаленні, самовираженні; безвідповідально ставляться до виконання завдань. Не виявляють відповідного рівня загальних інтелектуальних здібностей; у них не сформовані творча ініціатива й активність; їм важко здійснювати логічні операції й визначати логічні закономірності; ці діти зазнають значних труднощів у застосуванні на практиці логічних прийомів і дидактичних ігор; не відчують необхідності у здобутті нових знань. Діти цього рівня характеризуються формальним спілкуванням, не зацікавлені в розвитку своїх комунікативних здібностей; планування й організації своєї діяльності необмірковані; відчують труднощі в налагодженні стосунків з іншими людьми. Самоаналіз та самооцінка особистісних якостей неадекватні в оцінці досягнутих результатів необ'єктивні; зазнають труднощів у виявленні й виправленні допущених помилок.

Достовірність і об'єктивність показників констатувального етапу експерименту забезпечило використання комплексу різноманітних взаємодоповнюючих методів, зокрема педагогічного спостереження за роботою вихователів, батьками та дітьми в різних видах діяльності; аналізу програмно-методичного забезпечення та навчальних планів вихователів дошкільних навчальних закладів; індивідуальних бесід; анкетування; створення уявних і реальних проблемних ситуацій; аналізу розв'язання ігрових завдань; бесід з дітьми, батьками та педагогами; кількісної та якісної обробки й узагальнення отриманих результатів.

Робота з вихователями дошкільних навчальних закладів, які були задіяні в експериментальній роботі, передбачала визначення їхніх уявлень про логічне мислення та необхідності його розвитку в період дошкільного дитинства; аналіз методів, що застосовуються вихователями в умовах дошкільного навчального закладу для розвитку у старших дошкільників логічного мислення. Задля цього було розроблено анкету. В анкетуванні взяли участь 200 вихователів дошкільних навчальних закладів Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської, Вінницької областей та міста Умані.

Було вивчено і проаналізовано педагогічну документацію, програми, бесіди з вихователями та спостереження за їхньою педагогічною діяльністю. Одержані результати засвідчили неналежне ставлення вихователів до розвитку в дітей логічного мислення, недосконале вміння визначати виховний потенціал різних видів діяльності та ігнорування у використанні комплексу адекватних меті розвитку логічного мислення методів і прийомів.

Робота з батьками на констатувальному етапі експерименту передбачала виявлення їхніх уявлень про розвиток логічного мислення у дітей. Результати анкетування дають

підстави констатувати, що батьки не достатньо обізнані з методами і прийомами розвитку логічного мислення та не готові до такої роботи у сім'ї, вони потребують допомоги у вирішенні цієї проблеми.

Узагальнені результати даних пошуково-розвідувального етапу дослідницької роботи дали можливість виявити часткову обізнаність педагогів та батьків щодо сутності поняття «логічне мислення» та методів його ефективного розвитку, а також недостатню роботу дошкільних навчальних закладів із сім'ями з метою надання їм допомоги у процесі розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Було визначено критерії і показники розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Гносеологічний критерій з показниками: наявність розумових операцій – зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація. Конструктивний – з показниками: наявність розумових операцій – спостережливість, планування, абстрагування, конкретизація. Оцінно-рефлексивний критерій з показниками: наявність розумових операцій аналізу, синтезу, узагальнення, та мовленнєво-мисленнєвий критерій з показниками: розповіді-доведення, порівняльні-розповіді, уміння складати розповіді-планування, розповіді-міркування (роздуми).

Дослідження рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників відбувалося за кожним із виокремлених критеріїв. Задля цього було розроблено та дібрано серію діагностувальних завдань до кожного показника. За гносеологічним критерієм – дидактичні ігри: «Хто зайвий?», «Кого не вистачає?», «Коли це буває?», «Обереги мого роду», «На гостини до бабусі», «Знайди відмінності», «Солодке, кисле, гірке»; логічні вправи «Кого не стало», «Що зайве?», «Допоможи пташці долетіти до свого гнізда», «Підбери правильну тінь», логічні задачі. За конструктивним критерієм – дидактичні ігри «Будь уважним», «Хто зайвий?», «Ми роду українського діти», «Батько і діти», «Дикі звірі», «Птахи», «Одягнемо Галинку та Іванка», логічні вправи «Знайди потрібну картинку», «Логічний ланцюжок», «Розклади м'ячі в порядку зростання», «Яка з цих куль влучить у кеглю?», «Знайди шість помилок, які зробив художник», логічні задачі. За оцінно-рефлексивним критерієм – дидактичні ігри «Допоможи Білосніжці», «Знайди сім розбіжностей», «Хто, де живе?», «Смислова пара», «Зайвий предмет»; логічні вправи «Яких тварин нагадає тобі це створіння?», «Склади малюнок з пазлів», «Яка професія в Івана, що необхідно йому для роботи?», «Створи пазли», «Оберіг» (пазли), «Знайди символ, якому немає пари», «Розмалюй малюнок, використовуючи підказки», «Що, кому необхідно для роботи»; логічні задачі. За мовленнєво-мисленнєвим критерієм – дидактичні ігри «У бабусі на городі», «Чомусики», «Я почну, а ти закінчи», мовленнєві вправи «Мій найкращий товариш», «Моя матуся найкраща, тому що...», «Буратіно захворів, тому що...», «Що було зображено на картинці?», логічні задачі.

За результатами діагностування було виявлено, що дошкільникам здебільшого притаманний низький (63,6% дітей експериментальної (далі – ЕГ) і 62,9% дітей контрольної груп (далі – КГ) та задовільний (29,6% дітей ЕГ і 30,4% дітей КГ) рівні розвитку логічного мислення. Рівень вище задовільного було виявлено у 6,8% дітей ЕГ і 6,7% дітей КГ. Достатнього рівня розвитку логічного мислення у старших дошкільників не

було зафіксовано.

Експериментальній перевірці на формувальному етапі дослідження підлягала дослідницька гіпотеза, що розвиток логічного мислення у старших дошкільників буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні *умови*: взаємозв'язок змісту пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей; наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення дітей; занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність.

Було розроблено модель розвитку логічного мислення у старших дошкільників, що обіймала чотири етапи: інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, креативно-дослідницький, оцінно-рефлексивний (Див. Рис.).

Експериментальну роботу з розвитку логічного мислення у старших дошкільників було розпочато із консультативно-просвітницької роботи з вихователями дошкільних навчальних закладів і реалізовано в консультаційному центрі «Розвиток логічного мислення у старших дошкільників», мета якого полягала в усвідомленні педагогами сутності поняття «розвиток логічного мислення у старших дошкільників»; їхньої підготовки до роботи за експериментальною методикою з метою розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Реалізація мети здійснювалася через різноманітні форми взаємодії з педагогічним колективом: лекції, семінари-практикуми, тренінги, методичні консультації тощо.

Діяльність консультаційного центру була спрямована на вирішення таких завдань: розширити знання і уявлення вихователів про психолого-педагогічні засади розвитку логічного мислення у старших дошкільників; забезпечити усвідомлення вихователями необхідності створення педагогічних умов, що сприятимуть розвитку у дітей логічного мислення; пошук ефективних методів та форм роботи зі старшими дошкільниками з метою розвитку у них логічного мислення, апробація моделі та експериментальної методики розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Було прочитано розроблений нами спецкурс «Особливості мислення старших дошкільників», проведено відповідні тренінги у процесі семінару-практикуму, *дискурс* «То який же він – старший дошкільник?».

На пропедевтичному етапі було проведено роботу з батьками дітей, які були задіяні в експерименті. Педагогічна робота в цьому напрямі здійснювалася в індивідуальних і колективних формах організації їхньої діяльності. З-поміж методів і прийомів педагогізації батьків пріоритетна роль відводилась інтерактивним (презентація родин, тренінги тощо), що були спрямовані на стимуляцію пізнавальної діяльності батьків і залученню їх до активного процесу самостійного засвоєння знань, з

**Мета: розвиток логічного мислення
у старших дошкільників**

Етапи роботи

Інформаційно- збагачувальний	Репродуктивно- діяльнісний	Креативно- дослідницький	Оцінно- рефлексивний
---------------------------------	-------------------------------	-----------------------------	-------------------------

Форми та методи роботи

інтегровані заняття; індивідуальні заняття; система логічних мисленневих вправ і задач; кросворди, ребуси, чайнворди, лабіринти, анаграми	інтегровані заняття; дидактичні ігри та вправи логіко- пізнавальної спрямованості; «мозковий штурм»	досліди з предметами і явищами; логічні задачі; складання проектів; КВК	серія дидактичних ігор оцінної спрямованості; аналіз продуктів діяльності
--	--	---	---

Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників

Взаємозв'язок змісту пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей

Наявність інформаційно-методичного супроводу
розвитку логічного мислення дітей

Занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність

Результат:
рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників

Рис. Модель розвитку логічного мислення у старших дошкільників

розвитку логічного мислення дітей у сім'ї; спонукати батьків обирати гуманістичний стиль спілкування з дітьми та іншими членами родини, приймати обдумані рішення, формували критичне мислення, включали авторитарність і примусовість.

Водночас використовували й традиційні види й форми роботи з батьками вихованців, зокрема: колективні батьківські збори, конференції, лекції, бесіди, консультації тощо. На підготовчому етапі було розроблено парціальну програму «Розвиток логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку», яку було реалізовано в ході формувального етапу експерименту.

Перший етап – *інформаційно-збагачувальний* – передбачав розвиток логічного мислення та комунікативних умінь у старших дошкільників. Провідною формою роботи виступили інтегровані заняття з різних розділів програми (ознайомлення з довкіллям і природою, художня література, розвиток мовлення, математика, музика і т. ін.) з тем: «Чи можна змінити порядок у природі?», «Моя родина – частина України», «Чи можна змінити порядок у природі?», «Міркуємо і розповідаємо», «Чому так сталося?» та ін.; індивідуальні заняття «Знайди зайве», «Чого не стало», «Відгадай загадку», «Відгадай емоції». Було розроблено систему логічно- мисленнєвих ігор, вправ та задач («Спочатку-потім», «Батьки і діти», «Веселі сніжинки», «Квітова галявина», «Несподіване військо», «Обведи малюнок по пунктирним лініям і розмалюй його», «У королівстві Емоцій», «Музика емоцій»; кросворди, ребуси, чайнворди, лабіринти, анаграми. На першому етапі було реалізовано першу педагогічну умову розвитку логічного мислення у старших дошкільників - взаємозв'язок змісту пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей.

Метою другого етапу – *репродуктивно-діяльнісного* – було викликати інтерес та спрямувати діяльність дітей на розвиток у них основних розумових операцій, як-от: зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація, спостережливість, планування, абстрагування, конкретизація, аналіз, синтез, узагальнення, а також уміння складати розповіді-доведення, розповіді-порівняння, розповіді-планування та розповіді-міркування (роздуми). Задля реалізації мети другого етапу навчали дітей складати розповіді-доведення, розповіді-порівняння, розповіді-планування та розповіді-міркування (роздуми), використовувалися бінарні заняття («Про пташок ми дбаємо, їх оберігаємо»), серія дидактичних ігор і вправ («Визволимо птахів із біди», «Схожість та відмінність», «Долаємо проблему разом», «Хто, де живе?», «Яка професія у Іванка?», «Що, де росте?»), логічні задачі, мовленнєві вправи («Будування висловлювань»), індивідуальні ігри («Хто живе в Африці?», «Хто де живе?»), аналітичні вправи («Переконливі докази»), розігрування та аналіз проблемної ситуації («Знайди вихід») та ін.. На другому етапі реалізовувалась педагогічна умова – наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення у дітей. Провідною формою роботи виступили інтегровані заняття з різних розділів програми (розвиток мовлення, математика, художня література, малювання і т. ін.).

Третій етап – *креативно-дослідницький* – був спрямований на розвиток інтересу до результатів власної діяльності; розвиток уміння самостійного виконання дослідження за

поданим алгоритмом дій. На цьому етапі реалізовувалася педагогічна умова – занурення дітей в активну пізнавальну діяльність. Змістова лінія полягала в застосуванні таких видів роботи: досліди з предметами і явищами; логічні задачі; складання проєктів; КВК та ін. У дітей розвивали вміння самостійно виконувати досліди, розв'язувати логічні задачі, вправи («Якщо...»), «Придумаймо казку», «Подорож у минуле», «Одне і те ж по-різному», «Образа»), дослід («Образливі слова»), зміна сюжету казки («Як зайчик образився на свою маму»), вправи («Придумай казку», «Подорож у минуле», «Образи», Один і те ж по-різному»), переказ за творами В. Осеевої «До першого дощу», «Синє листя», «Хто господар», дидактичні ігри («Чому так сталося»).

Четвертий етап – *оцінно-рефлексивний* – мав за мету навчити дітей адекватно оцінювати власні можливості та можливості своїх однолітків, щодо логічно мислити і давати їм мотивовану оцінку; розвиток уміння самостійно планувати діяльність, спрямовану на розвиток логічного мислення; закріплення логічних мисленневих умінь. Змістова лінія цього етапу полягала у застосуванні таких методів і прийомів: дидактичні ігри оцінної спрямованості, аналіз продуктів діяльності. На цьому етапі реалізувалась педагогічна умова – занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність. З метою реалізації четвертого етапу – оцінно-рефлексивного, що мав за мету навчити дітей адекватно оцінювати власні можливості та можливості своїх однолітків і давати їм мотивовану оцінку. На цьому етапі розвивали у дітей вміння самостійно планувати свою діяльність, спрямовану на розвиток логічного мислення засобами дидактичних ігор, вправ і задач «А який вибір зробиш ти?», «Чому так сталося?», «Так чи ні?», «Виправ Незнайка», «Чому помилився Буратіно?», «Постав оцінку Катрусі», «Що змінилося?», «Куди подівся Сонячний Зайчик?», читання літературних творів з наступним їх обговоренням, аналіз поведінки героя, словесна творчість (вправа «Закінчи історію»).

Для формування у дітей умінь адекватної оцінки поведінки героїв було відібрано серію казок: «Колобок», «Червона шапочка», «Івасик-Телесик», «Котик та Півник», «Вовк і семеро козенят», «Троє поросят». Аналізуючи зрозумілі приклади поведінки героїв казок, діти зіставляли зі своїм досвідом та вчинками своїх однолітків, а мораль казки допомагала дійти висновку і усвідомити норми поведінки у світі людей, оцінювати вчинки не лише головних героїв казки, а й власну поведінку і вчинки довколишніх. Систематична робота на цьому етапі сприяла тому, що діти навчилися різнобічно і диференційовано оцінювати ситуації та визначати самостійно, як конструктивно діяти в них.

Окрім зазначених видів роботи, з метою закріплення умінь у дітей адекватно оцінювати власні можливості та можливості своїх однолітків і давати їм мотивовану оцінку використовувався *метод аналізу продуктів діяльності*. Так, після кожного заняття з малювання, ліплення, художньої праці дітям пропонувалося оцінити як власні роботи, так і роботи інших дітей. З цією метою з дітьми було проведено серію екскурсій в картинну галерею, краєзнавчий музей, дендрологічний парк. Під час таких походів дітей знайомили з творами декоративно-прикладного та паркового мистецтва, і підводили до оцінки їх естетичної та культурної цінностей.

На цьому етапі, з метою узагальнення, систематизації та закріплення показників розвитку логічного мислення у старших дошкільників, інтеграції сімейного і родинного виховання, формування в сім'ях вихованців клімату доброзичливості та взаєморозуміння, було проведено за участю батьків *родинні свята* «Сім раз подумай – один відріж», «З мамою і татком навчатись веселіше». У роботі з батьками було використано комплекс наочних засобів: стенди, сатирична стінгазета, «Куточок для батьків». На *стендах* розміщувалися вирізки з газет і журналів («Пам'ятка батькам про розвиток дитини», «На шляху до логічного розвитку» тощо). У «*Куточках для батьків*» розміщувалися короткі тексти на педагогічні теми, консультації, відповіді на запитання батьків, списки рекомендованої дитячої та педагогічної літератури, що сприяло розвитку у дітей логічного мислення.

Метою прикінцевого зрізу експериментальної роботи було з'ясування ефективності розроблених моделі та експериментальної методики розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Для перевірки достовірності здобутих під час педагогічного експерименту висновків як за окремими критеріями, так і в цілому здійснено статистичний аналіз, виконаний за допомогою табличного процесора Excel з використанням вбудованих у ньому статистичних функцій [154]. Зокрема, для кожного критерію логічного мислення у старших дошкільників було обчислено їхні середні значення і дисперсія.

Прикінцевий зріз і здійснений порівняльний аналіз рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників підтвердив, що проведена цілеспрямована педагогічна робота в експериментальних групах призвела до позитивних змін. Узагальнені дані щодо рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників на констатувальному та прикінцевому етапах подано в таблиці.

Таблиця

Порівняльні дані рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту, %

Рівні	Групи, %				
	Групи	Констатувальний етап		Прикінцевий етап	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Достатній	-	-	12,5	3,3	
Вище задовільного	6,8	6,7	57,1	19,8	
Задовільний	29,6	30,4	28,4	50,1	
Низький	63,6	62,9	2	26,8	
Середній рівень	1,43	1,44	2,80	2,00	
Дисперсія	0,38	0,38	0,45	0,60	

Як видно з таблиці, кількісні показники достатнього рівня розвитку логічного мислення у старших дошкільників експериментальних груп після формування експерименту значно перевищують показники дітей контрольної групи і відповідні

показники, здобуті під час констатувального етапу експерименту. Так, достатнього рівня розвитку логічного мислення досягли 12,5 % дітей експериментальних груп до формуального експерименту таких дітей не було виявлено, показник зріс на 12,5 %. Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення було зафіксовано у 57,1 % дітей експериментальних груп (до формуального експерименту – 6,8 %; показник зріс на 50,3 %). Задовільний рівень розвитку логічного мислення засвідчили 28,4 % дітей експериментальних груп (до формуального експерименту – 29,6 %; показник зменшився на 1,2 %). На низькому рівні розвитку логічного мислення стало 2 % дітей старшого дошкільного віку, віднесених до експериментальних груп (було – 63,6 %; показник зменшився на 61,6 %).

У контрольній групі достатнього рівня розвитку логічного мислення досягли 3,3% дітей (до формуального експерименту таких дітей не виявилось; показник зріс на 3,3%). Рівень вище задовільного розвитку логічного мислення зафіксовано у 19,8% дітей контрольної групи було – 6,7%; показник зріс на 12,1%. Задовільний рівень розвитку логічного мислення виявлено у 50,1% дітей було – 30,4%; показник зріс на 19,7%. На низькому рівні розвитку логічного мислення залишилося 26,8% дітей було – 62,9%; показник зменшився на 36,1%.

Якщо на етапі констатувального експерименту середні показники рівнів розвитку логічного мислення в обох групах були майже однакові ($\bar{x}_{EG, до} = 1,43$; $\bar{x}_{KG, до} = 1,44$), причому їх відмінність була випадковою ($t_{EK, до} = 0,08 < t_{кр}$), то після формуального етапу експерименту середній рівень розвитку логічного мислення в експериментальній групі ($\bar{x}_{EG, після} = 2,80$), суттєво перевищив відповідний рівень у контрольній групі ($\bar{x}_{KG, після} = 2,00$), і це перевищення не є випадковим, оскільки $t_{EK, після} = 9,6 > t_{кр}$). Закономірним слід також вважати зростання рівня розвитку логічного мислення в експериментальній групі ($\bar{x}_{EG, після} > \bar{x}_{EG, до}$), оскільки $t_{EG, після} = 18,4 > t_{кр}$. Цей результат може бути пов'язаний з проведеною в експериментальній групі роботою з розвитку логічного мислення і свідчить про ефективність експериментальної методики та достовірність зроблених в ході експерименту висновків.

Таким чином, реалізація експериментальної моделі шляхом упровадження окреслених вище педагогічних умов сприяла значному підвищенню ефективності розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Підтвердженням цього є статистичні дані, зафіксована динаміка підвищення рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників на прикінцевому етапі і після його завершення, а також позитивні відгуки вихователів дошкільних навчальних закладів.

У **висновках** подано результати дослідження, основні з них наступні:

Дослідження присвячено проблемі розвитку логічного мислення у старших дошкільників, у якому обґрунтовано й апробовано педагогічні умови, модель і експериментальну методику їх реалізації.

1. Визначено сутність поняття «розвиток логічного мислення у старших

дошкільників», під яким розуміємо процес формування логічних прийомів мислення в пізнавальній діяльності старших дошкільників для активного здобування ними знань, вміння застосовувати їх у творчому перетворенні дійсності; розвиток у них таких якостей, як уміння виділяти суть питання (висловлення), відмежовувати від неістотних деталей (абстрагування), переходити від конкретної ситуації до схематичної (створювати простішу модель), виділяти із загального твердження часткове, доходити логічних висновків з посилянь і застосовувати ці висновки тощо.

2. Виявлено критерії, показники та схарактеризовано рівні розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Уточнено зміст поняття «розумові операції», це один із способів інтелектуальної діяльності, за допомогою якого людина буде вирішувати ті чи інші завдання. Підставою для оцінки рівнів розвитку логічного мислення у старших дошкільників було визначено гносеологічний, конструктивний, оцінно-рефлексивний і мовленнєво-мислительний критерії. Відповідно до критеріїв і показників (наявність у старших дошкільників розумових операцій: зацікавленість, допитливість, порівняння, класифікація, спостережливність, планування, абстрагування, конкретизація, аналіз, синтез, узагальнення; уміння складати розповіді-доведення, розповіді-порівняння, розповіді-планування, розповіді-міркування (роздуми)) розвиненість логічного мислення у старших дошкільників проявляється на достатньому, вище задовільного, задовільному і низькому рівнях.

3. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективний розвиток логічного мислення у старших дошкільників такі, як: взаємозв'язок змісту пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей; наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення у дітей; занурення дітей в активну пізнавальну діяльність.

4. Розроблено та апробовано модель та експериментальну методику розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Складовими моделі розвитку логічного мислення у дітей 5-6 років є мета, етапи роботи, форми та методи роботи, педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників, результат (рівень) розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Етапи експериментальної моделі (інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, креативно-дослідницький, оцінно-рефлексивний) передбачали реалізацію педагогічних умов розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

За результатами експериментального дослідження доведено, що визначені педагогічні умови забезпечують розвиток логічного мислення у старших дошкільників. Кількісні показники рівня розвитку логічного мислення у старших дошкільників експериментальних груп після формувального експерименту значно перевищують показники дітей контрольної групи і відповідні показники, здобуті під час констатувального етапу експерименту. Кількість дітей, які досягли достатнього рівня розвитку логічного мислення збільшилася в експериментальних групах на 12,5%, рівня вище задовільного – на 50,3%. На 1,2% зменшився відсоток дітей, віднесених до

задовільного та на 61,6% – до низького рівнів. У контрольних групах достатній рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників підвищився на 3,3%, рівень вище задовільного – на 12,1%, задовільний рівень – на 19,7%; низький рівень знизився на 36,1%.

Дисертаційне дослідження не є повним і завершеним розв'язанням порушеної проблеми. Зважаючи на вікові та індивідуальні особливості розвитку дошкільників, перспективною є розробка методики розвитку логічного мислення в інших вікових груп, з урахуванням виховних впливів мас-медіа та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Любченко І. І. До проблеми розвитку логічного мислення старших дошкільників / І. І. Любченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол. : Побірченко Н. С. (та ін.). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2009. – Випуск 30. – С. 121-125.
2. Любченко І. І. Педагогічні засади розвитку логічного мислення в старших дошкільників / І. І. Любченко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. : Мартинюк М. Т. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2010. – Ч. І. – С. 166-171.
3. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення у старших дошкільників: до постановки проблеми / І. І. Любченко // Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки. – Черкаси, 2010. – Вип. 186. – С. 82-85.
4. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення у старших дошкільників: запорука успішного навчання і виховання / І. І. Любченко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. : Мартинюк М. Т. – Умань: ПП Жовтий О. О., 2010. – Ч. 4. – С. 158-163.
5. Любченко І. І. Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників / І. І. Любченко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред.: Мартинюк М. Т. – Умань: ПП Жовтий О. О., 2011. – Ч. 3. – С. 146-152.
6. Любченко І. І. До проблеми розвитку логічного мислення у дитинстві: змістовий аспект / І. І. Любченко // Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки. – Черкаси, 2011. – Вип. 196. – С. 100-103.
7. Любченко І. І. Особливості розвитку логічного мислення у початковій ланці шкільництва / І. І. Любченко // Збірник наукових праць Харківського педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Теорія та методика навчання та виховання»: зб. наук. пр. / за заг. редакцією член-кор. НАПН України А. В. Троцько. – Харків : ХНПУ, 2011. – Вип. 30. – С. 79-86.
8. Любченко І. І. Дошкільне дитинство – період розвитку логічного мислення / І. І. Любченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред.

- кол. : Побірченко Н. С. (та ін.). – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Випуск 45. – С. 171-179.
9. Любченко И. И. Логическое мышление как неотъемлемый аспект развития ребенка в современном обществе / И. И. Любченко // Наука 21 века : вопросы, гипотезы, ответы. – 2014. – № 1. – С. 59-62.
 10. Любченко І. І. Развитие логического мышления у старших дошкольников / И. И. Любченко // Материалы X (юбилейной) Международной научно-практической конференции, (30 декабря 2010 г.) / Под научной ред. доктора пед. наук, проф. Г. В. Гребенщикова. – М. : Изд-во Перо, 2010. – С. 227-232.
 11. Любченко И. И. К проблеме развития логического мышления / И. И. Любченко // Парадигмы современной науки: материалы III междунар. науч. конф. молодых ученых, (30 мая 2011 г.). – Караганда : Центр гуманитарных исследований «Тезис», 2011. – С. 75-79.
 12. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення в початковій ланці освіти / І. І. Любченко // Наступність у навчально-виховній роботі суміжних ланок освіти : дошкільної та початкової : матеріали міжвузівської науково-методичної конференції студентів, аспірантів, молодих науковців, (м. Умань, 23 квітня 2008 р.) / гол. ред. Чепка О. В., Умань : ВПЦ «Візаві», 2008. – С. 48-55.
 13. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення у старших дошкільників / І. І. Любченко // Наукові обрії – 2011 : збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Миколаїв, 17 липня 2011 р.). – Миколаїв : Барви України, 2011. – С. 40-43.
 14. Любченко І. І. Логічне мислення як невід’ємний аспект розвитку дитини у сучасному соціумі / І. І. Любченко // Вісник інституту розвитку дитини (додаток) : методичні та практичні матеріали. – Вип. 3. – Київ, 2012. – С. 255-257.
 15. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення, як один із аспектів гуманного виховання старших дошкільників / І. І. Любченко // Гуманне виховання як формуюча складова сучасного змісту освіти: матеріали міжвузівської науково-методичної конференції, (м. Умань, 4 квітня 2012 р.). – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – С. 137-139.
 16. Любченко І. І. Організація здоров’язберігаючих технологій освітньо-виховного процесу на засадах особистісно-орієнтованого підходу до дітей / І. І. Любченко // Здоров’язберігаючі основи формування майбутнього громадянина України: матеріали міжвузівської студентської науково-практичної конференції, (м. Умань, 26 квітня 2012 р.). / ред. кол. : О. В. Чепка [та ін.]. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – С. 52-54.
 17. Любченко І. І. Використання ТРВЗ у роботі з дітьми раннього віку / І. І. Любченко // Інноваційна діяльність педагога в сучасному освітньому просторі : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, (м. Умань, 28 листопада 2012 р.). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 38-41.

18. Любченко І. І. Нетрадиційна народна медицина – здорове майбутнє українців / І. І. Любченко // Здоров'я дитини – основа майбутнього життя людини : матеріали всеукраїнської наукової конференції, (м. Умань, 17 квітня 2013 р.). – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – С. 92-95.
19. Любченко І. І. Развитие логического мышления у старших дошкольников : к постановке проблемы / И. И. Любченко // Новітні досягнення європейської науки: матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції, (17-25 июня 2013 г.). Том 11. Педагогічні науки. – Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2013. – С. 16-18.
20. Любченко И. И. Логическое мышление как неотъемлемый аспект развития ребенка в современном обществе / И. И. Любченко // IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Nauka i innowacja – 2013» Volume 10. Pedagogiczne nauki [Electronic resource]. – Przemysl : Nauka i studia, 2013. – S. 47-49.
21. Любченко І. І. Інноваційні підходи до розвитку логічного мислення у дітей / І. І. Любченко // Materiały IX międzynarodni vedecko-prakticka conference «Efektivns nastroje modernsch ved – 2013». Dil 22. Pedagogika : Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. – S. 64-66.
22. Любченко І. І. Інноваційні підходи до розвитку логічного мислення у дітей / І. І. Любченко // Інноваційна діяльність педагога в сучасному освітньому просторі : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, (м. Умань, 30 жовтня 2013 р.). – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – С. 124-126.
23. Любченко І. І. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні / І. І. Любченко // Сучасні тенденції розвитку корекційної освіти в Україні : матеріали регіонального науково-практичного семінару, (м. Умань, 28 лютого 2014 р.) / ред. кол. : О. В. Чепка [та ін.]. – Умань : Алмі, 2014. – С. 31-33.
24. Любченко І. І. Екологічне виховання за творчою спадщиною В. О. Сухомлинського / І. І. Любченко // Вплив навколишнього середовища на формування особистості : матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих учених та студентів, (м. Умань, 16 квітня 2014 р.) / ред. кол. : О. В. Чепка [та ін.]. – Умань : Алмі, 2014. – С. 71-73.
25. Любченко І. І. Інноваційні технології навчання: минуле та сучасність / І. І. Любченко // Методичні аспекти інклюзивної педагогіки : матеріали регіонального семінару, (м. Умань, 14 травня 2014 р.) / ред. кол. : І. І. Демченко [та ін.]. – Умань : Алмі, 2014. – С. 45-48.
26. Любченко І. І. Розвиток логічного мислення у старших дошкільників, інноваційні підходи виконання концепції розвитку дошкільної освіти 2010 – 2016 р. : навчально-метод. посібник для вихователів, студентів вищих навчальних закладів, батьків / І. І. Любченко. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2011. – 134 с.

АНОТАЦІЯ

Любченко І. І. Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України – Одеса, 2014.

Дисертація присвячена проблемі розвитку логічного мислення у старших дошкільників. У дослідженні науково обґрунтовано педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників (взаємозв'язок змісту пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності дітей; наявність інформаційно-методичного супроводу розвитку логічного мислення дітей; занурення дітей в активну пізнавально-дослідницьку діяльність); визначено зміст поняття «логічне мислення у старших дошкільників», уточнено поняття «розумові операції»; виявлено критерії (гносеологічний, конструктивний, мовленнєво-мислительний, оцінно-рефлексивний), показники і схарактеризовано рівні (достатній, вище задовільного, задовільний, низький) розвитку логічного мислення у старших дошкільників; розроблено модель, що містить етапи (інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, креативно-дослідницький, оцінно-рефлексивний), форми та методи роботи з реалізації педагогічних умов розвитку логічного мислення дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: мислення, логічне мислення, старші дошкільники, розвиток логічного мислення у старших дошкільників, педагогічні умови.

АННОТАЦІЯ

Любченко И. И. Педагогические условия развития логического мышления у старших дошкольников. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 - дошкольная педагогика. - Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Министерство образования и науки Украины - Одесса, 2014.

Диссертация посвящена проблеме развития логического мышления у старших дошкольников. Доказано, что мышление является активным познавательным процессом, в ходе которого, путем рассуждения, формируются новые понятия и суждения, выявляются новые связи, отношения и свойства объектов и явлений, необходимые для более успешной оценки ситуации и достижения конечного результата. Выделяют словесно-логические, наглядно-образные и наглядно-действенные виды мышления. Также различают мышление теоретическое и практическое, творческое и репродуктивное, логическое (аналитическое) и интуитивное, дискурсивное, реалистичное (связанное с уходом от действительности во внутреннем переживании), продуктивное и репродуктивное, произвольное и произвольное. К числу наиболее существенных признаков мышления относятся самостоятельность, гибкость, глубина, объемность, скорость, критичность и др. Мышление человека неразрывно связано с языком, который является орудием формирования и способом существования мысли.

Понятие «мышление» включает в себя понятие «логическое мышление». Логическое мышление формируется на основе наглядно-образного и является высшей стадией мышления вообще.

Мышление формируется и развивается в течении дошкольного детства под влиянием условий жизни и воспитания. Основными направлениями развития мышления дошкольника является совершенствование наглядно-действенного мышления, интенсивное развитие наглядно-образного и начало активного формирования словесно-логического мышления путем использования языка как средства постановки и решения интеллектуальных задач, усвоение научных понятий. Старшие дошкольники способны овладеть на элементарном уровне такими способами логического мышления, как сравнение, обобщение, классификация, систематизация и смысловое соотношение.

Под логическим мышлением у старших дошкольников понимаем процесс формирования логических приемов мышления в познавательной деятельности старших дошкольников для активного получения ими знаний, умение применять их в творческом преобразовании действительности; развитие у них таких качеств, как умение выделять суть вопроса (высказывания), отделять от несущественных деталей (абстрагирование), переходить от конкретной ситуации в схематические (создавать простую модель), выделять из общего утверждения частичное, прийти к логическому заключению, делать логические выводы из ссылок и применять эти выводы и тому подобное.

Выявлены критерии, показатели и охарактеризованы уровни развития логического мышления у старших дошкольников. Уточнено содержание понятия «умственные операции», это одно из способов интеллектуальной деятельности, с помощью которого человек будет решать те или иные задачи. Основанием для оценки уровней развития логического мышления у старших дошкольников были определены гносеологический, конструктивный, оценочно-рефлексивный и рече-мыслительный критерии. В соответствии с критериями и показателями (наличие у старших дошкольников мыслительных операций: заинтересованность, любознательность, сравнение, классификация, наблюдательность, планирование, абстрагирование, конкретизация, анализ, синтез, обобщение, умение составлять рассказы-доказательства, рассказы-сравнения, рассказы-планирования, рассказы-размышления) развитость логического мышления у старших дошкольников проявляется на достаточном, выше удовлетворительного, удовлетворительном и низком уровнях.

Определены и обоснованы педагогические условия, обеспечивающие эффективное развитие логического мышления у старших дошкольников, такие как: взаимосвязь содержания познавательной, речевой и игровой деятельности детей; наличие информационно-методического сопровождения развития логического мышления у детей; погружения детей в активную познавательную деятельность.

Успешная реализация процесса развития логического мышления у старших дошкольников требует реализации следующих педагогических условий: взаимосвязь содержания познавательной, речевой и игровой деятельности детей; наличие

информационно-методического сопровождения развития логического мышления у детей; погружения детей в активную познавательную деятельность.

Разработанные и апробированные модель и экспериментальная методика реализации педагогических условий развития логического мышления у старших дошкольников, включавшая четыре этапа - информационно-обогащающий, репродуктивно-деятельностный, креативно-исследовательский и оценочно-рефлексивный - подтвердили ожидаемый результат - повышение уровня развития логического мышления у детей старшего дошкольного возраста.

По результатам экспериментального исследования доказано, что определенные педагогические условия обеспечивают развитие логического мышления у старших дошкольников. Количественные показатели уровня развития логического мышления у старших дошкольников экспериментальных групп после формирующего эксперимента значительно превышают показатели детей контрольной группы и соответствующие показатели, полученные в процессе констатирующего этапа эксперимента. Количество детей, которые достигли достаточного уровня развития логического мышления увеличилось в экспериментальных группах на 12,5%, уровня выше удовлетворительного - на 50,3%. На 1,2% уменьшился процент детей, отнесенных к удовлетворительному и на 61,6% - к низкому уровням. В контрольных группах достаточный уровень развития логического мышления у старших дошкольников повысился на 3,3%, уровень выше удовлетворительного - на 12,1%, удовлетворительный уровень - на 19,7%; низкий уровень снизился на 36,1%.

Ключевые слова: мышление, логическое мышление, старшие дошкольники, развитие логического мышления у старших дошкольников, педагогические условия.

RESUME

Lubchenko I. I. Pedagogical Factors of Senior Preschool-age Children Logical Thinking Development. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Studies. Speciality 13.00.08 – Preschool Education. – State Institution “South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy”, Ministry of Education and Science of Ukraine. - Odessa, 2014.

The thesis deals with the issue of senior preschool-age children logical thinking development. In the work the pedagogical factors of senior preschool-age children logical thinking development (interaction of children’s cognitive, speech and game activity content; presence of informational and methodical maintenance of children’s logical thinking development; children’s immersion into active cognitive and research activity) have been theoretically substantiated; the notion “senior preschool-age children logical thinking” has been defined; the notion “mental operations” has been specified; the criteria (gnoseological, constructive, speech and thinking, evaluative and reflexive) and the evaluative indicators have been determined; the levels of senior preschool-age children logical thinking development (sufficient, higher than satisfactory, satisfactory, low) have been characterized.

The experimental model that embraces stages (information-enriching, reproductive-operating, creative-researching, evaluative-reflexive), forms and methods of work as for realization of pedagogical factors of senior preschool-age children logical thinking development has been worked out and its effectiveness has been experimentally verified.

Key words: thinking, logical thinking, senior preschool-age children, senior preschool-age children logical thinking development, pedagogical factors.